

1914'TE RUMLARIN SÜRÜLMESİ

YABANCI HEYETİN GÖZLEMLERİ VE SEYREK KÖYÜNÜN FOTO HİKÂYESİ

FUAT DÜNDAR

Rumlara yönelik saldırılar 1914'ün Mayıs ayında doruk noktasına ulaştığı zaman iç ve dış baskılar yoğunlaşır. İçişleri Bakanı Talât Paşa Rumlara yönelik saldırıların olduğu bölgeye yabancı diplomatların katıldığı bir inceleme gezisi önerir. 20 Haziran-11 Temmuz arası Bursa'dan İzmir'e kadar olan bölgede gerçekleşen inceleme gezisine yabancı ülke konsolosluklarının temsilcileri, farklı aşamalarda iştirak ederler. Elinizdeki yazı bu geziye katılan heyetin hazırladığı raporu ele almaktadır.

Ege Bölgesi haritası.

Makedonya olmaması ve elden çıkarması düşüncesiyle İslamlaştırma ve Türkleştirme amaçlı nüfus politikasını hayata geçirir. 1913-1914 yılları arasında, Bulgarların ardından Rumların göçmelerini hedefleyen bir politika uygulanır.

Bu politikanın askeri, etnik, politik nedenleri vardır. Trakya'daki Rum nüfus başkent İstanbul için, Ege Bölgesi'ndeki Rum nüfus da Anadolu için bir tehdit olarak algılanır. Adaların bir kısmının İtalya'dan alınması ile Yunanistan'ın Anadolu'ya yakınlığı birkaç mil mesafeye düşmüş, İzmir gibi Ege kıyısındaki yerleşim yerleri sınır kenti haline dönüşmüştür. Ayrıca son Balkan Savaşı'nda topraklarını iki katına çıkararak Yunanistan'ın irredentist Meşali idea politikası ciddi bir politik tehdit olmaya başlamıştı. Batı Anadolu'nun büyük bir kesimini içeren toprak talebi İttihatçıların, Makedonya'dan sonra sıranın Anadolu'ya geldiği inancını pekiştiriyordu. Üstelik adalardan sandallarla Ege kıyılarına geçen Yunan ve Rum çeteleri ciddi güvenlik sorunu yaratmaktaydılar. Özcesi, Anadolu'daki ve özellikle Ege kıyısındaki Rum nüfus askeri, etnik ve politik bir sorun olarak kodlanmış ve çaresinin de bu nüfusun Yunanistan'a gönderilmesi düşüncesini pekiştirmişti.

Yüzbinlerce Balkan Türk'ü ve Müslüman'ı kayıp topraklardan Osmanlı'ya sığındığı sırada Enver Bey (Paşal) önderliğinde 1913 Bâbiâli Darbesi gerçekleşir. Bu darbe, Balkanlar'dan

kovulan Müslümanların, Türklerin, ortak kimlikleri mültecilik olan grubun bir darbesi sayılabilir. Makedonya mahreçli İttihad ve Terakki Cemiyeti, Anadolu'nun ikinci bir

Donanması oldukça güçlü olduğundan, Yunanistan'la bir savaşa sürüklenmekten kaçınmak gerekiyordu. Bu yüzden I. Dünya Savaşı'na kadar, perde arkasında İTC'nin olduğu ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın yürüttüğü Ege kıyısındaki Rumların 'gönüllü göçmelerini' sağlayacak bir politika devreye sokulur. Bu amaçla üç temel metot uygulanır; muhacir iskânı, şiddet ile korku salmak ve ekonomik boykot ile yaşam koşullarını zorlaştırmak. Bu makalenin amacı *Modern Türkiye'nin Şişresi* çalışmamda geniş yer verdiğim bu politikanın, detaylarından biri olan, olayları incelemek için oluşturulan yabancı inceleme heyeti gözlemlerini aktarmak ve elimizdeki nadir görsel kaynak olan Sarayköy vakasını öne çıkartmaktır.

İNCELEME HEYETİNİN OLUŞTURULMASI

Rumlara yönelik saldırılar 1914'ün Mayıs ayında doruk noktasına ulaştığı zaman iç ve dış baskılar yoğunlaşır. İçişleri Bakanı Talât Paşa Rumlara yönelik saldırıların olduğu bölgeye yabancı diplomatların katıldığı bir inceleme gezisi önerir. 20(?) Haziran-11 Temmuz arası Bursa'dan İzmir'e kadar olan bölgede gerçekleşen inceleme gezisine yabancı ülke konsolosluklarının temsilcileri, farklı aşamalarda iştirak ederler. Yabancı heyetin bir kısmı Talât Paşa'ya iştirak ederken, grup kendi incelemesini genelde ayrı yapar.

21 Haziran gecesi 6 büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan) İstan-

bul konsolosu acil olarak bir araya gelir. Hemen ertesi gün, bir inceleme heyetinin İzmir'e gönderilmesi kararı alınır. Toplantıya iştirak eden Fransız elçisine göre konsolosluklar adına inceleme gezisine dragomanların (çevirmen) gönderilmesi kararlaştırılır. Heyette Fransızca yazım biçimi ile; Ledoux Bey (Fransa), Matthews Bey (Britanya), Toukholka Bey (Rusya), Chabert Bey (İtalya), Schoenberg Bey (Almanya) ve Coglievina Bey (Avusturya-Macaristan) yer alırlar, bazı gazeteciler de gezinin belirli kısımlarına katılırlar, E. Whittall (*Times*), Herr Pfeiffer (*Deutsche Tageszeitung* ve *Hamburger Nachrichten* gazetesinin İstanbul sorumlusu). Fransa adına seçilen konsolosluğun birinci dragomanı Ledoux Bey, Marmara kıyısında "desatre" bildirilen yerleri gezip Quai D'orsay'a (Fransız Dışişleri Bakanlığı'na) bir rapor ile bildirirken, Britanya adına da Matthews Bey, 21 Temmuz 1914 tarihli gözlem raporu en detaylı rapor olarak Foreign Office'e iletilir.

Britanya konsolosluk temsilcisi, kendisine çevirmenlik yapan Mr.

Braithwaite ile Mudanya'nın Trilia yerleşim yerinden inceleme gezisine çıkmış. 22 Haziran Bursa, 23 Haziran Bandırma'daki incelemeden sonra 24 Haziran'da Menemen'e varıp diğer inceleme heyeti ile birleşir. Fransız, Rus, İtalyan, Alman ve Avusturya delegelerinden oluşan heyet ise, 22 Haziran İzmir'den incelemeye başlamış ve ardından Urla, Seferlihisar, Manisa'ya geçer. 6 konsolos yetkilisi Menemen'i gezdikten sonra, aşağıda foto hikâyesini vereceğimiz Seyrek köyü de (dokümanlarda Seirek keuy) dâhil Rum köylerini gezdikten sonra, 26 Haziran'da Sakız kanalından Çeşme'ye iner. Ardından Foça'yı ve civar bölgesini ziyaret edip, Aydın'a kadar olan bölgede iki günlük incelemeye koyulurlar. 3-4 Temmuz'da Soma ve Bergama'yı, 5 Temmuz'da da Ayvalık'ı gezerler. Çanakkale Boğazı'ndan İzmir'e kadar tüm kıyıların Rumlardan arındırıldığını ve bunun da "göründüğü kadarıyla bir emirle harekete geçen Müslümanlar tarafından katı bir metotla hayata geçirildiğini" ve asıl sorumlunun hükümet olduğu belirtilir.¹

"25 Haziran Seyrek köyü [Seyrek Köyü] ve Ulujak'ı [Ulucak] ziyaret ettik. 300 haneli Rum köyü Seirek'i terk edilmiş olarak bulduk." (solda)

"Bize ulaşan bilgilere göre, 14 Haziran'da yöre Müslüman çeteler tarafından saldırıya uğramış ve karşılığında da Rum köylüler kendini savunmuş, 35-40 Rum hayatını kaybetmiş. Evler ve kilise yağmalanmış ve 30 ev yakılmış." (Köy okulu ve kilisenin avlusu)

Konsolosluk temsilcilerini de düşündüren en önemli soru, Rumlara yönelik saldırıların olduğu bir süreçte Talât Paşa'nın nasıl böyle bir geziyi teklif etmeye cesaret ettiği. Gerçek bir süre sonra anlaşılır. Ziyaretin başladığı günlerde, Yunanistan'ın İstanbul konsolosu Rumlara yönelik saldırıların kesildiğini haber verir. Ancak, Talât Paşa ziyaretinden sonra durum eski haline geri donmuş. Hatta geziye katılan İngiliz ve Fransız

Müfettiş Şükrü Bey, *Times* gazetesinden Mr. E. Whittall, iki Rum papaz ve birkaç köy [eski] sakini ile birlikte köye gidi. Köy sakinleri bize bir yaşlının kuyudaki cansız bedenini gösterdi ve yakılan bir evin altında kömüre dönmüş iki cesedi gördük. Kuyudaki cesedin Kristofor Karagöz'e ait olduğunu da söylediler.⁴

gözlemcilerin raporlarına göre, Talât Paşa'nın ziyaretinden sonra, o bölgede olaylar daha da şiddetlenmiştir. Ziyaretin hemen öncesi ve sırasında bir olaya rastlanmazken, sonrasında olayların kaldığı yerden -hem de şiddetlenerek- devam etmesi, konsolosluk yetkililerini Talât Paşa'nın olayları önlemek için değil, organize etmek için ziyareti gerçekleştirdiği düşüncesine sevk eder. Aşağıda inceleme heyetine katılan Britanya konsolosluk yetkilisinin raporundan sadeleştirilerek, yorumsuz aktarma yapılacaktır. Rumlara yönelik eylemlerin nasıl örgütlendiğini, politikanın nasıl hayata geçirildiğine dair ilginç ve çarpıcı bilgiler içermektedir.

İNCELEME HEYETİNİN İNGİLİZ ÜYESİNİN RAPORU²

Birkaç gün önce göreve başlayan Trilia (5-6 bin Rum ve birkaç yüz Müslüman) nahiye müdürü Salim Efendi 24 yaşında olup, ihtiyat subayı olarak Balkan Savaşı'nda yer almıştır. Rumların Yunanistan'ın teşvikiyle göç ettiğini ileri sürer. Oysa, müdürün önünde konuşmaktan kaçınan Rumlar, asıl sebebin Müslüman çetelerin saldırısı ve bunun yarattığı panics-tricken olduğunu belirtir. Mudanya-

Bursa arasında bulunan Misoplo adlı Rum köyü, komşu köylülerden oluşan grup tarafından kuşatılmış ve saldırı tehdidinde bulunmuşlar. Bursa şehir merkezinde ise Yunan karşıtı ekonomik boykot İttihad'ın yerel teşkilatı tarafından yürütülüyor ve hükümet yetkilileri de teşvik edici bir rol oynuyor. Rum dükkânlar korkudan kepenklerini açmıyor. 3 bin Rum'un yaşadığı iddia edilen Filadar köyü önce tehdit edilir, 8 gün sonra da Rumlar saldırıya karşılık verir. Bir süre sonra 15 Rum, köy yolu üzerinde saldırıya uğrar. Rumlar, jandarmasının köye silahlarını teslim etmeleri için geleceğini duymuşlar. Tansari ve Ainessi gibi Gürüklü Rum köyü de kısmen yağmalanmış ama köylüler henüz göçmemişler. 800 Rum'un yaşadığı Başköy tamamen talan edilmiş ve kilisedeki kutsal simgeler tahrip edilmiş; "Meryem Ana figürü üzerinde 10 delik saydım, anlaşılabilir atış talimi için kullanılmış". Simaları tanıdık gelen, komşu köylülerden oluşan çete birçok farklı kimlikten insanları barındırmaktadır, en başta da Çingene ve Kafkasyalılar.

350 nüfuslu Karacaova köyü, kilise dahil yağmalanmış. Kilise ikonunu, saldırganlar yemek pişirmek için kullanmış. Kalın sopalarla köylüler dövülmüş, bir kadın kaçırılmış. 15 Haziran'da Başköy saldırısında geri püskürtülen çete Karacaova'ya saldırmış ve sabahleyin yine Başköy'e saldırarak ele geçirmişler. Çatalağıl köyüne saldırıyı gerçekleştirenler ise civar köylerden 500 kişilik bir gruptur, bunlar 4 gün de köyde kalmışlar. Ardından Rum köylüler geri dönmeye başlamış. 550 nüfuslu Ekisjeh (İkizce ?) köyüne saldırıda 1-2 kişi öldürülmüş. Kafkasyalıların çoğunlukta olduğu Uluabad (veya Lubat) köyündeki 12 Rum hanesi yağmalanmış ve Rumlar kaçmak zorunda kalmışlar. Bu sırada komşu Rum köyünden Abulliond'den hiçbir yardım almamışlar. Mikhalitch kaymakamı Cemil Bey, Başköy'deki kuyuda iki cesedin intihar eden Rumlara ait olduğunu, kilisenin ise silah deposu olduğu için arandığını savunur. Savcı ise öldürülen Müslümanların 9 kişi, Rumların ise daha az (7 kişi)

olduğunu savunur. Bir Rum'a göre saldırılar jandarma komutanı Abdulkadir tarafından organize edilmiş ve ganimete savcı ve yüzbaşı da ortak olmuş. 5 bin Rum ve 4 bin Ermeni'nin yaşadığı Bandırma'ya 500 Rum köylüsü sığınmış durumda, köylerine dönmeye korkuyorlar.

Menemen'de inceleme heyetinin diğer üyeleri ile birleşilir. Seferihisar, Urla ve Manisa'yı gezmiş olan diğer heyet, boykotun çok sistemli uygulandığını ve bölge Rumlarına paniğin

"Çukurköy adlı Müslüman köyünde yaşayan Rumlar, kendilerinin de Seirek köyüne yapılan saldırıya katılmaları istendiği, [ama bunun] köyün imamı tarafından engellendiğini belirttiler."

İncelemeye İzmir'den başlayan heyet Urla, Seferihisar, Manisa, Çeşme, Foça, Aydın, Soma, Bergama, Ayvalık'ı gezer. Çanakkale Boğazı'ndan İzmir'e kadar tüm kıyıların Rumlardan arındırıldığını ve bunun da "göründüğü kadarıyla bir emirle harekete geçen Müslümanlar tarafından katı bir metotla hayata geçirildiğini" ve asıl sorumlunun hükümet olduğunu belirtir.

hâkim olduğunu belirtirler. Mentesh köyü sakinleri saldırı sonrası yakın bir Yunan adasına sığınmış. Menemen'e (5-6 bin Rum, 7-9 bin İslam) civar köylerden binlerce Rum sığınmış. Kaymakam haziran ortasında göreve atanmış. Seyrek köyü gibi Ulucak köyü de boşalmış, saldırıyı komşu köyler (Harmandalı gibi) yapmış, eşkali belirlenenlerin ismi Şükrü Bey tarafından not edilir. Mayısın sonlarında 5-6 bin Balkan muhacir Katopanaya'ya gönderilmiş. Çeşme (2 bin İslam, 8 bin Rum ve az sayıda Yahudi) Rumları muhacirlerin gelişi, çetelerin saldırısı ve devlet memurlarının olumsuz tavırları yüzünden yakındaki Yunan adalarına kaçmış. Bir kısmı mallarını çok ucuz fiyattan Müslüman ve Yahudilere satmak zorunda kalmış. Geriye 80-100 Rum kalırken, 1.000 muhacir iskân edilmiş. 5 bin Rum'un yaşadığı Katopanaya'dan ise geriye sadece 5-6 yaşlı Rum kalmış ve hanelerin üçte biri ise muhacirlerle iskân edilmiş durumda. Eski Foça ve (Yeni) Foça'daki saldırıları İzmir Polis Komiseri Hadjim Bey organize etmiş. İnceleme heyetinin ziyaretinden önce hane kapılarının bir kısmı boyanmış, balta izi olanlar ise kalay parçaları ile örtülmüş, ki-

liseye yönelik tahribat ise 'acemice' örtülmeye çalışılmış. 6 bin Rum nüfuslu Eski Foça'ya yapılan saldırıya ve göçe, aralarında Fransız arkeolog Felix Sartiaux'nun bulunduğu bir grup Fransız tanık olmuş. Şükrü Bey, kaymakam, yörenin ve Menemen'in jandarma komutanlarının yargılanacaklarını ileri sürer. Eski saat, dikey makinesi, sandalye, peynir gibi yağmadan geriye kalan mallar bir depoda toplanmış. 5.550 Rum nüfuslu (Yeni) Foça'da da benzer şeyler yaşanmış. Ayrıca, iki Rum kadınının Müslüman hanesine kapatıldığı iddia edilir. Heyete eşlik eden bir Rum papaza göre, aralarında papazların da bulunduğu 100-110 kişi öldürülmüş.

30 Haziran - 1 Temmuz arası İzmir-Aydın Demiryolu güzergâhındaki yerler gezilir. Torbalı'da boykot zorla ve yetkililerin yardımıyla hayata geçirilmekte. Aziziye ve Baltjik'te Rumların komşu Müslümanlara ürünlerini satmalarına izin verilmiyor. Bu yasaklı delen bir Rum köylüsü dövülerek kolu kırılmış. Ama göçmeleri de engellenmektedir. 400'ü Rum olan 500 nüfuslu Değirmencik köyünde bira ve soda satışı yasaklanmış. Köylüler, inceleme heyeti gittikten sonra

katledilecekler diye korkutulmuşlar. 400'ü Rum, 1.000'i İslam olan Karapınar'da boykot komitesi 14 kişiden oluşur. Rumlardan alışveriş yapan Müslümanlar dövülmüş ve aldıkları mallar da yakılmış. Müslümanlar sürülerini, Rum bahçe ve tarlalarında otlatıyor ve itiraz edenler tehdit ediliyor. Köşk köyünde (100 Rum, 500 İslam) boykot, İzmir boykot komitesinden gelen iki kişi tarafından, Makedonya'daki Yunan zulmünü resmeden posterler eşliğinde yapılan propaganda sonrası başlar. Şimdiye kadar 5-6 hane göçmüş. 750 Rum'u içeren 7.500 nüfuslu Akçe köyünde şimdiye kadar 20 aile göç ederken, Rumlar tarlaya gitmekten çekiniyor, Rum dükkânlar açık ama Müslümanların alışverişi engelleniyor, resmi yetkililer boykotu açıkça destekliyor ya da pasif kalıyorlar.

10 bini Rum, 30 binlik Nazlı kasabasında 6 hafta önce başlayan boykot yüzünden, Rum işçiler ilçeyi terk edemiyor. Müslümanların Rumlarla her türlü ekonomik ilişkisi engelleniyor, hatta fakir Rumlar açlık tehlikesi ile karşı karşıya. 'Millet' imzalı dağıtılan broşürde Rumların göç etmeleri gerektiği, aksi halde büyük

Menemen Rum Kilisesi'ndeki Seyrekli köylüler.

belaya uğrayacakları belirtilmiş. Karajasu ve diğer köylerden 50 silahlı Zeybek'in baskısından kaçan Rumlar kiliseye sığınmışlar.

Aydın'da boykot çok sert. İngiliz şirketinde çalışan Müslüman kadınların çalışmaları engelleniyor. Arnavutluk ve Sırbistan'dan geçen ay 2 bin muhacir gelmiş. Bayındır'da boykot kadı ve vergi müdürü tarafından yürütülüyor. Rumların meyve ağaçları kesilmiş, Rumlarla ortak olan veya işyerlerinde çalışan Müslümanlar engelleniyor, ayrıca Rumlar hasatlarını kaldıramıyor. Tire'de Rum karşıtı politikayı 2 ay önce göreve başlayan kaymakamın arkadaşları yürütüyor. Tütün çardakları yakılmış, tarlalarda çalışan Rumlar saldırıya uğramış. 15 bini Rum olan 20 bin nüfusluk Ödemiş'e geçen 4 ayda binlerce muhacir yerleştirilmiş. Boykot İttihatçı avukat Refik Bey'in hükümet konağı önündeki mitingde, Rumlardan Makedonya Müslümanlarının öcünün alınması söylevi sonrası (16 Haziran) başlamış. 25 Haziran'da tütün tarlalarına giden Rumlara ateş açan çetenin lideri Sarıköylü Hasan Efendi tutuklandıktan sadece birkaç

saat sonra hapisten kaçmış. Rumlara yönelik dayak, tahrik, sözlü saldırı, hırsızlık gibi eylemler yoğunlaşmış. Göçleri engellenmese, tüm Rumlar hemen ilçeyi terk edecek durumda. Lightha köyü Rumları, aynı köyün Müslümanları tarafından yağmalanır, yiyecek maddelerinden yoksun bırakılırlar. Ödemiş Rumları, deve sahipleri Müslüman olduğu için yardımlarını köye gönderemiyor. Birgeh köylülerinin de tütün mahsülleri çalınmış, çalışmalarına izin verilmemiş ve çok zor durumdalarmış.

3 Temmuz'da kasaba demiryolu güzergâhında gezilen yerler... Manisa'da boykot şiddetlenmiş. Rum'dan odun alan bir Yahudi dövülüp aldığı odun yakılmış. İki Rum öldürülmüş. Çiftçiler hasatlarını toplamaya korkuyor, fakir Rumlar açlık tehlikesi ile karşı karşıya. Soma'da ise boykottan dolayı Rumlar göçmek istiyor ama izin verilmiyor. 1.500 Rum'dan 300'ü boykotun başlarında göçmüş. Bergama'da ise 5-6 bin Rum, aynı gün de ilçeyi terk etmiş. Bir Rum'un ifadesine göre 600 kişilik bir çete köyü basmış, terk etmemeleri durumunda katledileceklerini söyle-

mişler. İzmir valisi getirdiği muhacirlerle, ilçeye iskânı bizzat örgütleyen kişi. Rum kilisesi, "papazın anahtarı kendisiyle götürdüğü" gerekçesiyle inceleme heyetine gösterilmez. Diğer kilisenin ise yağma hali gizlice tespit edilmiş. Şükrü Bey, bu tahribatı "kendi kiliselerine bile saygıları yok" diyerek, göçen Rumların yaptığı iddiasında bulunur. 8 hafta önce göreve atanmış, 2.600 Rum'un yaşadığı Kınık nahiyesi müdürüne göre hiçbir sebep yokken Rumlar paniğe kapılıp bir gece kilisede toplanmış ve sabah ışığında yaya olarak köyü terk etmişler. Ancak müdür, heyetin terk edilmiş Rum evlerini gezmesine müsaade etmez. Bir süre sonra gerekçe anlaşılır, artık bu haneler muhacirler tarafından kullanılmaktadır. 20 bini Rum olan 25 bin nüfuslu Ayvalık'ta ise, 10 gün önce göreve atanmış kaymakam saldırıların muhacirler tarafından yapıldığını öne sürer. İlçenin dışında 1.500 asker kamp kurmuş durumda ve Müslüman halk "Yunanistan ile çıkması olası savaşa hazırlık olsun diye" silahlandırılmış.

SEYREK KÖYÜNÜN FOTO HİKÂYESİ

Bu heyetin gezdiği yerlerden ve tamamı Rum olan Seyrek köyünün fotoğrafları elimizde olduğu için önemli bir örnektir. Fotoğraflar, Avusturya-Macaristan konsolosluğu adına heyete katılan Coglievina Bey tarafından çekilmiş. Köy Talât Paşa'nın ziyaretinin hemen sonrası (14 Haziran), 3 bin kişilik bir çetenin saldırısına uğramıştır. Kısa süreli bir direnişin ardından, köylüler Menemen'e sığınmış. Sözü, İngiliz konsolosluğu adına heyete katılan delegeye ve fotoğraflara bırakalım³: (bkz. metindeki fotoğraflar).

DİPNOTLAR

- 1 Talât Paşa'ya eşlik eden Fransız droganından Quai D'orsay'a 29 Temmuz tarihli rapor için bkz., NANTES, Athenes/Ambassadeur/SerieA/289, no :451.
- 2 W. Matthews'ten Britanya İstanbul Charge d'Affaires konsolosluk yetkilisi Esquire Beaumont'a gönderilen 21 Temmuz 1914 tarihli rapor için bkz. Foreign Office (FO) 195/2458, file :3080, s.513-536.
- 3 W.Dw. Matthews'den İstanbul'a, H.D. Beaumont'a gönderilen 21 Temmuz 1914 tarihli rapor, FO 195/2458, 3080, sf.551-562, enclosure no:7-11.
- 4 FO 195/2458, sf.595-596.